

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2009 metai

1

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2010

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2009

1

Vilnius 2010

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2009

1

Vilnius 2010

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2010
© Straipsnių autoriai, 2010

RENGIAMA LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS ENCIKLOPEDIJA

Pastaruoju metu akivaizdžiai išaugęs susidomėjimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija jau subrandino daugybę tiriamųjų ir leidybinių projektų šalyse, kurios tradiciškai save suvokia šios viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų valstybės paveldėtojomis¹. Tačiau verta pastebėti, kad dėmesys Didžiajai Kunigaikštystei randasi ir kitur². Ir tai nestebina, juk Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ar Abiejų Tautų Respublika, kaip ir kitos etnines ribas peraugusios senosios Europos politinės struktūros, neretai vertinamos (kiek pagrįstai – jau kitas klausimas) kaip naujus integracinius procesus išgyvenančios šiulaikinės Europos provaizdis. Šių šalių istorijose visuomeninė ir politinė mintis vis dažniau tikisi atrasti vertingų tarptautinio ir tarpkonfesinio sugyvenimo pavyzdžių, t. y. pasisemti patirties situacijai, kurioje jau esame dabar arba atsidursime netolimoje ateityje. Todėl ir iki šiol paprastai siaurose akademinėse istorikų bendrijose svarstytos temos bei klausimai įgauna aktualumą, o kultūrologai bei politologai atranda senai praėjusios epochos artimumą dabarčiai.

Taip pat ir istorijos mokslo padėtis verčia vis iš naujo imtis platesnių sintetinių projektų. Didėjančios specializacijos, gilėjančios profesionalizacijos ir greitai gausėjančios žinijos epochoje aiškiai juntama stoka apibendrinančių veikalų, kurie padėtų lengviau susiorientuoti nuolat kintančioje historiografinėje situacijoje. Kita vertus, didėjantis visuomenės interesas verčia istorikus ieškoti priimtinausių istorinės sintezės formų.

„Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės enciklopedijos“ projektas kaip tik ir pretenduoja bent iš dalies patenkinti visuomeninę ir akademinę paklausą. Enciklopedija turėtų tapti parankiniu pirminės informacijos apie LDK šaltiniu, tačiau nuo tradicinių žinytų ir enciklopedijų ją turėtų skirti didesnis dėmesys naracijai. Šį projektą administruoja Lietuvos istorijos institutas, glaudžiai bendradarbiaudamas su Vilniaus universiteto Istorijos fakultetu ir „Aidų“ leidykla, o finansuoja Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija iš Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo programos fondo. Tokį pasirinkimą nulėmė aiškūs svarbios aplinkybės suvokimas, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Abiejų Tautų Respublikos patirtis svarbi ne tik kaip tam tikra

¹ Tai tik keli platesnei auditorijai skirti tarptautinės istoriografijos pavyzdžiai: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001; A. B u m b l a u s k a s, *Senosios Lietuvos istorija 1009–1795*, Vilnius, 2005; *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя*, t. 1–2, Мінск, 2005–2006; *Україна: Литовська доба 1320–1569*, Київ, 2008; *Księga Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Sejny, 2009 (taip pat anglų, lietuvių ir baltarusių kalbomis).

² M. Niendorf, *Das Großfürstentum Litauen. Studien zur Nationsbildung in der Frühen Neuzeit (1569–1795)*, Wiesbaden, 2006. Taip pat naujos, disertacijų pagrindu parengtas monografijos, pvz.: S. Rohdewald, *Vom Polocker Venedig. Kollektives Handeln sozialer Gruppen einer Stadt zwischen Ost- und Mitteleuropa (Mittelalter, frühe Neuzeit, 19. Jh. bis 1914)*, Stuttgart, 2005.

istorinė paralelė unijinei Europos organizacijai, bet kad ji gali suteikti ir naujų prasmų bei perspektyvų, plėtojant santykius su kaimyniniais bendro LDK palikimo siejamais kraštais (visų pirma Baltarusija ir Ukraina).

Iš kitų panašaus pobūdžio projektų Lietuvos Didžios Kunigaikštystės enciklopedijos sumanymas išsiskiria visų pirma tikslingai tarptautiniu pobūdžiu. Tiek autorių geografijos prasme: šiuo metu straipsnius enciklopedijai rašo daugiau kaip 100 autorių iš Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos, Ukrainos, Rusijos, Vokietijos, Anglijos, Italijos (su kai kuriais iš jų derintas ir antraštinių temų sąrašas). Tiek ir enciklopedijos geografijos požiūriu: enciklopedija turėtų daugiau mažiau lygiaverčiai apimti visą buvusios LDK geografiją. Šia prasme ji turėtų smarkiai skirtis nuo ligšiolinių istorinių sintezių, kurioms ypač būdingas užsisklendimas nacionalinių istoriografijų rėmuose. Tarptautinis autorių kolektyvas turėtų užtikrinti visų LDK tyrinėjimuose aktyvių šalių mokslinio įdirbio panaudojimą, platesnį enciklopedijos teminį ir semantinį (terminijos problema) diapazoną, o taip pat gilesnę jos recepciją. Tai galėtų būti dar vienas svarbus žingsnis konsoliduojant ligi šiol vis dar fragmentuotą ir nepakankamai viena kitos darbus pažįstančią skirtingų kraštų istorikų ir kitų istorija besidominčių humanitarinių disciplinų atstovų bendruomenę.

Kita konceptuali enciklopedijos rengėjų strategija – tarpdisciplininis pobūdis. LDK palikimu domisi įvairių humanitarinių disciplinų atstovai (pastaruoju metu ypač ryškus literatūros mokslo ir meno istorijos indėlis, auga ir lingvistų susidomėjimas), todėl tarp enciklopedijos autorių netrūksta minėtų disciplinų žinovų.

Leidinio sandaros požiūriu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės enciklopediją turėtų sudaryti keturi tomai. Pirmieji trys (įprasto leksikono tipo, abėcėlės tvarka) apimtų konkrečius istorijos dalykus, arba kitaip tariant, istorines realijas. Juose turėtų būti koncentruotai ir sistemingai išdėstyta svarbiausia, patikima, naujausiais tyrimais paremta informacija apie LDK istorijos žmones, vietas, reiškinius, struktūras, institucijas ir pan. Geriau orientuotis padės leidinio pabaigoje numatytos asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės. Prie kiekvieno straipsnio pridėdama svarbiausia dalyko literatūra. Chronologiniai rėmai – XIII a. (Lietuvos valstybės genezė) – XVIII a. pabaiga (Abiejų Tautų Respublikos padalijimai). Geografija – istoriškai kintanti Didžiosios Kunigaikštystės erdvė, įskaitant Ukrainą (iki 1569) ir Livoniją (po 1565/1566). Į sudarytojų akiratį taip pat patenka ir svarbiausi kaimyninių kraštų asmenys, vietos, institucijos. Aptariant svarbiausias temas, kiek leidžia apibrėžti enciklopedijos straipsnių rėmai, bus pristatomos istoriografinės kontroversijos ir interpretacijų įvairovė. O turtinga kai kurių temų „pomirtinė tradicija“ (pavyzdžiui, Žalgiris, Liublino unija, Vytautas) turėtų būti aptarta ir šiuo istorinės recepcijos požiūriu. Bendresnio pobūdžio straipsniuose turėtų atsirasti vietos ir teorinei problematikai (pavyzdžiui, vieno ar kito istorinio reiškinio tipologija), nors šiaip pagrindinis akcentas visuomet skiriamas LDK istorinės raidos ypatybėms išskleisti.

Atrenkant istorinius asmenis, gimines, vietas, šalia visuomet ginčytino reikšmingumo kriterijaus (objektyvūs kriterijai – valdovai, valstybinės pareigybės, giminės, turėjusios sanatorinius urėdus, magdeburginiai miestai, LDK žemės / kunigaikštystės, vaivadijos ir pan.), rengėjų valia įtraukiami ir tie asmenys ar vietas, per kurių biografiją ar istoriją atsiskleidžia svarbūs, įdomūs ar saviti LDK istorijos reiškiniai. Todėl šalia „realių“ istorinių veikėjų, enciklopedijoje figūruos tokie legendiniai personažai kaip Palemonas, Kernius ar Rogvolodas, o šalia diduomenės atstovų – mažiau žinomi asmenys iš atokesnių LDK regionų.

Enciklopediją užbaigs ketvirtas tomas, kuriame turėtų būti apžvelgtas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinis, visuomeninis, kultūrinis ir istoriografinis suvokimas bei interpretacija Naujaisiais laikais (XIX–XX a.)³.

Rimvydas Petrauskas

³ Tam tikri teoriniai „prolegomenai“: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir paveldo „dalybos“*, sudarė A. Bumblauskas, S. Liekis ir G. Potašenko, Vilnius, 2008.